

У часи, коли світ сповнився жаху та страждань, коли люди безжалюно та безглуздо вбивали один одного, хтось мусив сказати: «Ніколи ще життя не було таким дорогим, як сьогодні... коли воно так мало коштує». Цією людиною був Ерих Марія Ремарк.

«НА ЗАХІДНОМУ ФРОНТІ БЕЗ ЗМІН»

Пауль Боймер і його однокласники потрапили в окопи зі шкільної лави. Зазирнувши у сталеві очі війни, ці хлопчакі не можуть повірити, що колись вона скінчиться, що настане мирне життя. Чи знайдуть у ньому опалені боями юнаки своє місце? Та це буде потім, а тепер... тепер на Західному фронті без змін.

«ПОВЕРНЕННЯ»

Вони повернулися з війни. Вони вижили. І тепер треба жити далі. Проте все, що було важливим колись, раптом втрачає значення. Попри страх, безнадію, самотність герої повинні знайти новий сенс життя...

«ТРИ ТОВАРИШІ»

Один із кращих світових романів про справжню дружбу і велике кохання... Війна обпекла душі людей, і рани ще не загоїлися. Але все можна подолати, коли поруч є два товариші і кохана. Найвідоміший твір Ремарка — мабуть, найкрасивіша історія людських почуттів.

www.bookclub.ua

ISBN 978-966-14-7194-7

9 789661 471947

www.trade.bookclub.ua

ЕРИХ МАРІЯ
РЕМАРК

На Західному фронті без змін
Повернення
Три товариші

На Західному фронті без змін

Повернення

Три товариші

ЕРИХ МАРІЯ
РЕМАРК

КЛУБ
СІМЕЙНОГО
ДОЗВИЛЛЯ

ЕРИХ МАРІЯ
РЕМАРК

На Західному фронті без змін

Повернення

Три товариші

ERICH MARIA REMARQUE

Im Westen nichts Neues
Der Weg zurück
Drei Kameraden

ROMANE

ЕРИХ МАРІЯ РЕМАРК

На Західному фронті без змін
Повернення
Три товариші

РОМАНИ

ХАРКІВ **КЛУБ**
2014 **СІМЕЙНОГО**
ДОЗВІЛЛЯ

УДК 821.112.2
ББК 84.4Г
РЗ7

Жодну з частин цього видання
не можна копіювати або відтворювати в будь-якій формі
без письмового дозволу видавництва

Публікується за сприяння Mohrbooks AG Literary Agency
і літературного агенства «Synopsis Literary Agency»

Надруковано за виданням:
Ремарк Е.М. На західному фронті без змін; Три товариші —
Київ: Дніпро, 1986 (з німецької)

Переклад з німецької
Катерини Гловацької, Наталки Сняданко,
Миколи Дятленка, Аркадія Плюто

Ілюстрація на обкладинці *RomaN*
Художник *Олександр Семякін*

ISBN 978-966-14-7194-7

- © New York University, successor-in-interest to the literary rights of The Estate of the Late Paulette Goddard Remarque, 1929
- © New York University, successor-in-interest to the literary rights of The Estate of the Late Paulette Goddard Remarque, 1931
- © New York University, successor-in-interest to the literary rights of The Estate of the Late Paulette Goddard Remarque, 1936
- © Непіро Ltd, видання українською мовою, 2014
- © Книжковий Клуб «Клуб Сімейного Дозвілля», переклад і художнє оформлення, 2014

ПОСТТРАВМАТИЧНИЙ СИНДРОМ ТРИВАЛІСТЮ У СТОЛІТТЯ

Події Першої світової війни не надто щільно вписані в українську історію. Принаймні в досі ще актуальну прорадянську її версію, на якій усі ми вирости. У тій версії була лише одна справжня війна — Велика Вітчизняна — така собі оказковлено-спотворена версія Другої світової. Але попри те всі ми росли і на книгах Ремарка. Навряд чи хоч когось замолоду не зачепив роман «На Західному фронті без змін», навряд чи були такі, хто не перечитував «Три товариші», навіть якщо для багатьох описана у романах війна і залишилася якоюсь трохи абстрактною — позачасовою, великою, хоча і не вітчизняною. Але, можливо, є у тому якась універсальна рація — адже будь-яка війна у суті своїй абсурдна, позбавлена сенсу і не несе з собою нічого, окрім трагізму скалічених доль цілого покоління.

Ерих Пауль Ремарк, який писав під псевдонімом Ерих Марія Ремарк, став одним із письменників так званої літератури втраченого покоління. Далеко не всі вони увійшли до радянського канону, і багатьох вдалося відкрити для себе уже значно пізніше. Джеймс Джойс, Джон Дос Пассос, Томас Еліот, Річард Олдінгтон, Гемінгвей, Фітцджеральд...

«На Західному фронті без змін» став третім за рахунком романом автора, який описував у книгах події власного життя — досвід війни у вісімнадцятилітньому віці, повернення і травма нового пристосування до мирного життя, приреченість на «інакшість» протягом усього подальшого існування. Головного героя звати, як і письменника, Паулем. Цей роман спершу отримав відмову видавництва, але після того, як його було-таки надруковано в одній із берлінських газет, книга розійшлася накладом понад 1,2 мільйона примірників лише за перший рік. Ясна річ, була екранізована, ясна річ, із пом'якшенням задуманого автором трагічного кінця. В останньому кадрі глядач бачить не смерть головного героя, а руку, яка тягнеться за метеликом. У нацистській Німеччині Ремарка звинуватили у пацифізмі й заборонили як фільм, так і книгу. Повернутися до публіки роман і фільм змогли аж у 1950-х роках. Нацисти позбавили громадянства і самого автора, тож він був змушений емігрувати у 1938-му до Швейцарії, а згодом — до США, де й отримав громадянство. Став своїм у Голлівуді,

зустрів Полетт Гаддард, із якою одружився у 1958-му після двох попередніх шлюбів із однією і тією ж жінкою — Юттою Цамбона (із Юттою у них були вільні стосунки, які не заважали обом мати й інших коханців). Відомими стали романи Ремарка з Лені Риффеншталь, знаменитою режисеркою пропагандистських нацистських фільмів, та з Марлен Дитрих. Із останньою Ремарк познайомився у 1930-х роках у Венеції.

Другий роман, опублікований у цьому виданні, — «Повернення». Він перекладається українською вперше. Його тематика — усе той же посттравматичний синдром юнаків, які повертаються з війни і не можуть пристосуватися до світу, в якому жили раніше. Автобіографічний досвід автора знову відчутний у тексті. Головного героя звати Ернст; повернувшись додому з війни, він закінчує вчительські курси для ветеранів і влаштовується на роботу в сільську школу. Пропрацювавши рік, він повертається додому і намагається влаштувати своє життя, працюючи на різних роботах, але відчуття безсенсовності всього, що відбувається довкола, не полишає його. Досвід роботи у клініці для душевнохворих (Ремарк грав на органі у церкві біля клініки) описаний в одному з епізодів роману, коли бойові друзі відвідують у клініці колишнього побратима Гізеке, який не зміг впоратися з психічними травмами, завданими війною: хлопцеві довелося кілька годин пролежати під смертельно пораненим товаришем, кишки якого вивалювалися з живота і мало не задушили Гізеке. (Окрім досвіду роботи з душевнохворими сам Ремарк працював муляром, водієм-випробувальником у фірмі, яка продукувала шини, професійним автотогонщиком, журналістом, перевозив надгробні пам'ятники.)

У 1937 році був виданий інший знаменитий роман Ремарка — «Три товариші», який часто вважають найзворушливішим і найсентиментальнішим його текстом. Це, звичайно ж, історія кохання, яке може врятувати від самотності, але беззахисне у жорстокому світі. Ця історія настільки захопила Френсіса Скотта Фітцджеральда, автора сценарію фільму за цим романом, що протягом усієї роботи над фільмом алкогольньо узялений Фітцджеральд залишався абсолютно тверезим.

Теза Ремарка про приреченість втраченого покоління наскрізна майже для всіх його романів. Герої або гинуть на війні, або стають каліками, нездатними до повноцінного існування, або ж скоюють самогубство, не в змозі подолати посттравматичний синдром. Впоратися з дійсністю, подолати наслідки війни у власній психіці неймовірно важко, але необхідно — для того, щоб відродитися зовсім іншою людиною, здатною просто і невимушено тішитися найпростішими життєвими радощами.

Наталка Сняданко

НА ЗАХІДНОМУ ФРОНТІ БЕЗ ЗМІН

Книга ця — ані звинувачення, ані сповідь.
Це тільки спроба розповісти про покоління людей,
що їх занапастила війна,
навіть як хто з них і не потрапив під снаряди.

I

Ми стоїмо за дев'ять кілометрів від передової. Учора нас змінили; тепер наші шлунки напхані квасолею з м'ясом, ми наїдені та вдоволені. Навіть на вечерю можна набрати повний казанок, а ще нам дали подвійну пайку ковбаси й хліба: їж — не хочу. Такого вже давно не бувало; наш куховар із червоною, мов помідор, пікою сам набивається з їжею; кожному, хто тільки проходить поблизу, він махає своїм черпаком і щедро насипає в казанок. Він у розпачі, бо ніяк не може спорожнити свій «кашомет». Тьяден і Мюллер познаходили десь великі миски для прання і набирають їх ущерт, мовляв, на запас. Тьяден робить це з ненажерливості, Мюллер — з обачності. Де дівається те, що з'їдає Тьяден, — для всіх загадка. Він худючий, як суха вобла.

Але найголовніше, що нам видають також подвійну пайку курива. Кожному по десять сигар, двадцять цигарок і дві плитки жувального тютюну, цілком пристойно. За тютюн я виміняв у Качинського цигарки, тож маю їх тепер сорок штук. Із цим можна якось день перебути.

А тим часом уся ця розкіш, власне, випадкова. Командування не буває таке щедре. Маємо все це лише завдяки помилці.

Два тижні тому нас погнали на передову змінити інших. На тій ділянці фронту було досить спокійно, тож на день, коли ми мали повернутися сюди, каптенармус одержав звичайну норму харчів — на повну роту чисельністю сто п'ятдесят солдатів. Але в останній день англійці зненацька сипонули по нашій позиції «скринями» з великих гармат. Вони сипали їх так довго, що ми зазнали великих втрат і з нашої роти вернулося назад тільки вісімдесят душ.

Приїхали ми вночі й миттю полягали, щоб нарешті як слід виспатися; адже Качинський правду каже: на війні було б не так і кепсько, якби давали хоч трохи більше спати. На передовій ніколи не поспиш, і два тижні тягнуться щоразу страшенно довго.

Була вже обідня пора, коли перші з нас повилазили з бараків. За півгодини всі позбиралися з казанками біля «кашомета», від якого йшов дух чогось жирного, смачного. Поперед усіх, звісно, найголодніші: малий Альберт Кроп, що з нас усіх мав найяснішу голову й тому, мабуть, тільки недавно став єфрейтором; Мюллер П'ятий, який тягає з собою шкільні підручники та мріє скласти екзамени екстерном — навіть під шквальним вогнем він товче закони фізики; далі — Леєр, бородань, що спить і бачить дівчат з офіцерського борделю; він божиться, що за наказом по армії ці дівчата зобов'язані носити шовкові сорочки, а перед тим, як приймати гостей у чині капітана й вище, неодмінно брати ванну; четвертий — це я, Пауль Боймер. Усім чотирьом по дев'ятнадцять років, усі четверо пішли воювати з одного класу.

Відразу за нами стоять наші друзі: худючий Тьяден, наш однокласник, слюсар, найбільший ненажера в роті. Сідає до столу тоненький, а підводиться пузатий, немов намоктана блощиця; Гайє Вестгуз, теж наш однокласник, торфокоп, він може запросто взяти в руку пайкову хлібину й спитати: «Ану здогадайтеся, що в мене в кулаці?» Ще Детерінг, селянин, який думає тільки про свою господу й про дружину; нарешті Станіслав Качинський, душа нашого гурту, розумний, чіпкий, пронозливий чолов'яга сорока років; він має землисте обличчя, блакитні очі, похилі плечі й дивовижний нюх на те, коли почнеться обстріл, де можна наїстися і де переховатися в затишку.

Наш гурт очолював довгу чергу перед польовою кухнею. Уже нам уривався терпець, бо куховар, ще нічого не знаючи, стояв і чекав.

Нарешті Качинський гукнув йому:

— Генріху, відчиняй-но свою корчму! Квасоля вже напевне доварилася.

Той мляво похитав головою:

— Спершу нехай усі зберуться.

— Та ми всі тут! — вишкірився Тьяден.

Унтер-офіцер іще нічого не розумів.

— Вам тільки давай! А де ж решта?

— Сьогодні ти вже їх не нагодуєш. Хто в лазареті, хто в братській могилі.

Ці слова приголомшили куховара. Він аж стенувся.

— А я ж наварив на сто п'ятдесят душ!

Кроп стусонув його під ребра:

— О, нарешті ми наїмося! Починай-но!

Раптом Тьяденові сяйнула якась думка. Його гостре, наче мишачий писок, обличчя аж засвітилось, очі хитро примружилися, вилиці випнулися, і він присунувся ближче:

— Голубчику, то ти й хліба одержав сьогодні на сто п'ятдесят душ, еге?

Спантеличений унтер-офіцер очманіло кивнув. Тьяден схопив його за лацкан:

— І ковбаси теж?

Куховар знову кивнув своїм червоним «помідором». У Тьядена затремтіла щелепа.

— І курива?

— Аякже, геть усього.

Тьяден озирнувся, обличчя в нього сяяло.

— Сто чортів, оце-то пощастило! Усе тепер наше! І кожен дістане — стривайте! — справді, кожен дістане майже подвійну пайку.

Однак Помідор нарешті отямився і заперечив:

— Цього не буде!

Але й ми вже зовсім отямились і підійшли ближче.

— А чому не буде, морквино ти нещасна? — спитав Качинський.

— Те, що одержано на сто п'ятдесят чоловік, не можна віддати вісімдесятьом.

— А ми тобі зараз покажемо, як це робиться, — пробурчав Мюллер.

— Та про мене, обід їжте, а хліб і ковбасу я можу видати тільки на вісімдесятьох, — затявся Помідор.

Качинський розлютився:

— Тобі, видно, вже пора на передову. Ти одержав харчі не на вісімдесятьох, а на другу роту, втямив? І ти повинен їх нам віддати! Друга рота — це ми.

Ми напосілися на куховара гуртом. Його всі не любили, вже не раз із його вини їжа попадала до нас у траншеї з великим запізненням і холодна, бо навіть при легенькому обстрілі він не важився близько під'їздити із своєю кухнею, і нашим хлопцям, що мали підносити бачки, доводилось добиватися далі, ніж солдатам із інших рот. От Бульке, куховар першої роти, був куди кращий хлопець. Правда, гладкий, як хом'як узимку, та коли треба, тягне свої казани аж до самісінької передової.

Судячи з нашого настрою, без бійки тут не обійшлося б, та нараз з'явився командир роти. Дізнавшись, про що сварка, він тільки сказав:

— Так, учора ми зазнали великих втрат.

Тоді він зазирнув у казан:

— Здається, квасоля непогана.

Помідор кивнув:

— Із смальцем і м'ясом.

Лейтенант глянув на нас. Він розумів, що в усіх на думці. Взагалі він добре нас розумів, бо сам колись був такий, як ми, а в роту прийшов унтер-офіцером. Він ще раз підняв покришку на казані й понюхав. А йдучи, сказав:

— Принесіть і мені повну тарілку. А пайки роздати на всіх. Це дозволяється.

Помідор отетеріло закліпав очима. А Тьяден витанцьовував круг нього:

— Нічого з тобою не станеться. Ти що, головний інтендант? Ну, насипай, торбохвате, та гляди не скупись!

— Бий тебе лихо! — просичав Помідор.

ЗМІСТ

Посттравматичний синдром тривалістю у століття. <i>Н. Сняданко</i>	5
На Західному фронті без змін (пер. Катерини Гловацької)	7
Повернення (пер. Наталки Сняданко)	197
Три товариші (пер. Миколи Дятленка, Аркадія Плюто)	461

Літературно-художнє видання

РЕМАРК Ерих Марія
На Західному фронті без змін. Повернення. Три товариші
Романи

Головний редактор *С. С. Склад*
Завідувач редакції *Г. В. Сологуб*
Відповідальний за випуск *О. О. Григор'єва*
Редактор *Радченко Н. Я.*
Художній редактор *Н. В. Переходенко*
Технічний редактор *А. Г. Верьовкін*

Підписано до друку 14.05.2014. Формат 84x108/32. Друк офсетний.
Гарнітура «Academy». Ум. друк. арк. 47,88. Наклад 10 000 пр. Зам. №

Книжковий Клуб «Клуб Сімейного Дозвілля»
Св. № ДК65 від 26.05.2000
61140, Харків-140, просп. Гагаріна, 20а
E-mail: cop@bookclub.ua

Віддруковано у ВАТ «Харківська книжкова фабрика “Глобус”»
61012, м. Харків, вул. Енгельса, 11.
Свідоцтво ДК № 2891 від 04.07.2007 р.
www.globus-book.com

Видавництво Книжковий Клуб «Клуб Сімейного Дозвілля»
www.trade.bookclub.ua

ГУРТОВИЙ ПРОДАЖ КНИГ ВИДАВНИЦТВА

ХАРКІВ

ДП з іноземними інвестиціями
«Книжковий Клуб
“Клуб Сімейного Дозвілля”»

61140, м. Харків-140,
просп. Гагаріна, 20-А
тел/факс +38 (057) 703-44-57
e-mail: trade@bookclub.ua
www.trade.bookclub.ua

Київська філія

04073, м. Київ, просп. Московський, 6, кімн. 35,
тел. +38 (067) 575-27-55
e-mail: kyiv@bookclub.ua

Одеська філія

65017, м. Одеса, вул. Малиновського, 16-А, кімн. 109
тел. +38 (067) 572-44-28
e-mail: odessa@bookclub.ua

Книжковий Клуб «Клуб Сімейного Дозвілля»

служба роботи з клієнтами:

тел. +38 (057) 783-88-88

e-mail: support@bookclub.ua

Інтернет-магазин: www.bookclub.ua

«Книжковий клуб», а/с 84, Харків, 61001

Ремарк Е.-М.

Р37 На Західному фронті без змін. Повернення. Три товариші :
романи / Ерих Марія Ремарк ; пер. з нім. К. Гловацької, Н. Сня-
данко, М. Дятленко, А. Плюто ; передм. Н. Сняданко ; худож.
О. Семякін. — Харків : Книжковий Клуб «Клуб Сімейного
Дозвілля», 2014. — 912 с. : іл.

ISBN 978-966-14-7194-7

Тема людини, яка попри всі жахи війни не втратила здатності до справжнього кохання і дружби, — одна з провідних у творчості Ремарка. Пройшовши через окопи, виживши на полях Першої світової, молодь шукає себе в новому світі, де немає смертей, не вибухають гранати та не гинуть бойові побратими. У їхніх серцях палає й веде вперед невгасимий вогонь — жага до життя.

УДК 821.112.2

ББК 84.4Г